

Izučavanje mogućnosti građanskog djelovanja i izgradnje građanske kulture

Političke partije i civilnodruštvene organizacije konstituiraju u, idealnom slučaju, jednu mrežu intermedijernih struktura koji se baziraju na legitimnosti socijalnih konflikata, ali istovremeno i na produkovanom presijecanju interesa kroz preklapanje članstava u dobrovoljnim grupama i udruženjima. Jedno jako, kroz demokratske tradicije, karakterizirano civilno društvo može osim toga djelovati i kao „tampon zona i utvrda“ protiv posezanja autoritarne države u sferu ljudskih prava i sloboda. Upravo u postautoritarnim društvima sa deficitima konsolidacije na razini sistema političkih partija civilnodruštvene organizacije su alternativa socijalnoj i političkoj participaciji građana Kao demokratska samoorganizacija društva, kao akumulatori socijalnog kapitala i kao propagandisti za implementaciju socijalnih zahtijeva i interesa one su od posebnog značaja za oblikovanje demokratske javnosti i građanskog djelovanja. Upravo kada intermedijerni i programatski kapaciteti političkih partija pokazuju značajne slabosti, pripisuje se civilnodruštvenim grupama kao „asocijacijama za oblikovanje mnijenja“ jedna posebna demokratsko konsolidirajuća funkcija.

U 90tim godinama prošlog stoljeća Ulrich Rödel, Günter Frankenberg i Helmut Dubiel su na pozadini razmišljanja o političkoj moći od Hannah Arendt u njihovoj studiji „Die demokratische Frage“ (Demokratsko pitanje) razradili koncepciju radikalnodemokratske teorije o civilnom društvu ili civilnodruštvenog republikanizma. Na pozadini protestnih, građanskih i disidentskih socijalnih pokreta unutar komunističkih društava u zemljama Srednje i Istočne Evrope, nenasilnih protestnih pokreta u Kini i zbog transparentnih institucionalnih kao i normativnih demokratskih deficita ne samo kod akademski lijeve inteligencije nego i kod liberala, optira radikalnodemokratska teorija za jedno sadržajnije, novo, argumentativno zasnivanje projekta demokratske samovladavine na osnovi civilnog društva, razvoja građanskih vrilna i građanskog djelovanja. Ishodišna teza pomenute teorije glasi „da su političke institucije, pod uslovima potpuno sekulariziranih osnova legitimnosti od vlasti, primarno ovisne od uzajamnog djelovanja građana. Političke institucije nisu nikako dugotrajno kondenzovane društvene činjenice. [.....] Njih [političke institucije - M.K.] nije moguće više odvajati od prilika u kojima se građani odnose prema sebi i prema svojoj političkoj zajednici.“ Funkcionalna sposobnost modernih političkih institucija u

funkcionalno diferenciranom društvu ovisi i od toga da li one ispunjavaju njima pripisane funkcije. Ove institucijama pripisane funkcije nisu samo kroz ustav definisane, nego one dobijaju njihov oblik unutar otvorene i javne diskusije (pro)aktivnih građana. Političke institucije su u ovdje apostrofiranoj perspektivi ekskludirane iz vertikalnog razmatranja državne vlasti, koje Hobbsov ugovor o vlasti karakterizira. Kod argumentativnog obrazloženja u horizontalnoj perspektivi koncipiranog interakcijskog sklopa između društvene autonomije, građanskog djelovanja i institucionalizacije slobode dolazi do izražaja koncept „simboličkog dispozitiva demokracije“. Radi se programatski o zahtjevu za jednim istinskim proširenjem mogućih participacijskih oblasti kao i uvećanju mogućeg intenziteta socijalne participacije građana. Radikalna sekularizacija legitimacijskih osnova moderne vlasti (političke moći) uvijek u sebi obuhvata predstavu demokratije kao futuristički otvorenog i otuda sasvim riskantnog socijalnog projekta. Ova nova orijentacija na diskurzivnu formu demokratije kao procedure za ispunjavanje javnog (komunikativnog) prostora treba održavati kroz demokratsku disenciju mišljenja o argumentativnom zasnivanju politike i legitimnosti poretka u jednoj demokratskoj republici i kroz iz toga rezultirajuće razumjevanje komunikativne slobode. Pod pojmom civilnog društva se ovdje misli, kroz simbolički dispozitiv socijalne demokratije, na otvoreni projekt samovladavine koji pretpostavlja permanentnu raspravu proaktivnih građana i njihovih asocijacima oko „sigurnosti i pristupačnosti republikansko - demokratskog ustava i od ovog garantovanih pluralnih komunikativnih arena.“ Republikansko libertarna paradigma civilnog društva, kao političkog društva, želi institucionalnu strukturu liberalne demokratije podrediti u procesu demokratske samovladavine kontinuiranoj reviziji, bez toga da može apostrofirati, kako se ova institucionalna promjena u institucijama treba ostvariti. Predstava o demokratiji se pokazuje kroz radikalnu sekularizaciju legitimacijskih osnova moći kao i kroz civilnu neposlušnost ili druge forme protesta kao jedan neusmjeren, nedovršen i riskantan projekt: „Civilna neposlušnost manifestira se, prema tome, ne kao tiranija, kaos ili uzurpiranost, nego kao ispunjenje komunikativnog prostora da bi se održavala demokratska disencija mišljenja i smjena između većina i manjine.“ Kao egzemplarna forma simboličkog praksisa karakterizira se ona nasuprot drugim formama povrede prava, prije svega, ne samo kroz njeno simboličko značenje, nego i kroz argumentiranje i ograničavanje normativno povređujućeg protesta u odustajanju od politički motivisanih akata nasilja. Legitimnost

jedne „takve moralno argumentirane i ograničene povrede pravila“ proizilazi iz radikalne sekularizacije legitimacionih osnova političke vlasti i formi vršenja moći: „Prvo, odnose se neposlušni na principe koji u institucijama nisu mogli biti potpuno implementirani, posebno na princip proceduralne političke jednakosti koja kao komunikativna sloboda obol zadobija. Drugo se reflektuje iz strukture civilne neposlušnosti kao jedne interakcije da je njena poruka spoznatljiva i da mora biti na druge građane adresirana i da ona implicira, treće, spremnost za komunikativno razumjevanje o konkretnom povodu protesta kao i spornih principa.“ Kod civilne (građanske) neposlušnosti se ne radi o zadovoljavanju egocentričnih interesa ili o instrumentalnom samoaktu političkih predstava, nego se radi o jednom apelu na vladajuće ili na jednu apstinentnu većinu da bi se prisilili na reviziju sudbonosnih političkih odluka. Autori postavljaju u ovom postupku deduktivnog dokazivanja jednu do sada još nezastupanu tezu: pozicija moći na osnovu radikalne sekularizacije legitimacijskih osnova političke vlasti „ostaje, danas, simbolično prazna.“ Novim socijalnim pokretima i asocijacijama civilnog društva pripada zadatak da sa „argumentativnom moći“ modus neizvjesnosti sekularne politike - i s tim „prazninu“ simboličkog mjesta moći prezentno drže u svijesti socijalnih aktera. U političkim procesima učenja oni će biti podsjećani na nužnost da sebi uzajamno priznaju ljudska i građanska prava, prije svega političke komunikacijske slobode i slobodu asocijacija. Novi socijalni pokreti su u jednom idealizirajućem načinu stilizirani u paradigmatičan tip ovovremenog civilnodruštvenog aktera i civilno društvo njima predstavlja sa pogledom na političko upravljanje modernim društvima, istinski upravljački centar. Ovo pripisivanje zadataka može biti vrednovano samo kao problemsko preopterećenje. Imaginativna predstava jednog simbolički praznog mjesta moći traži i objašnjenje. Simbolička reprezentacija moći koja nastaje u pluralnom civilnom društvu preko javno rješavajućih konflikata treba se odnositi na upravo ove uslove mogućnosti generiranja moći i dobija time jedan samoodnosni karakter, čija pojmovna obuhvatnost ovdje dobija formu simbolički „praznog mjesta“ moći. Politička integracija je moguća samo pod uslovima društvenog pluraliteta i konfliktoidnosti. S tim se uskraćuje istovremena regresija na simbolički totalitet društva. Niti suvereni narod niti nacija, nego tek proklamacija ljudskih prava na simbolički način dovodi do izražaja pluralnost i konfliktnost civilnog društva koje čuva realciju sa obzirom na nastanak moći u političkoj javnosti. Konstitucija komunikativnog prostora demokratije

kroz proklamaciju ljudskih prava ne bi mogla biti izvedena niti iz jednog izvora, nego može biti samo nagovještena iz akta samoopunomoćenja, te tako dopušta pojavljivanje demokratija kao bezgraničnog projekta, a ovaj utisak je pojačan kroz tezu o praznom mjestu moći. Pod ovim se shvata da demokratski legitimirana vlast ne bi mogla biti substancijalno interpretirana kao izraz transcendentnih značenja. Na koji način ovo prazno mjesto moći jednom može biti ispunjeno je u demokratskom društvu, koje njegovu moć nad samim sobom vrši, jedna javna stvar aktivnih građana o kojoj oni uvijek iznova mogu debatirati i odlučivati, dakle nešto u samoorganizovanim javnostima novih socijalnih pokreta, u parlamentima i pred sudovima, u medijima. Civilna neposlušnost modernih, socijalnih pokreta prema Hannah Arendt nije primarno etički upravljano nego demokratski usmjeravano izbjegavanje poslušnosti. Izvan legalni protestni praksis civilne neposlušnosti je interpretiran kao reprodukcija takvih kontekstualnim uslova „koji su konstitutivni za stvaranje komunitarne moći aktivnih građana i asocijacija civilnog društva.“ Ova, u njihovom praksisu demonstrativnog protesta i civilne neposlušnosti, stvorena komunikativna moć može pojedinačne odluke većine ili jednu vladajuću ustavnu interpretaciju kroz uticaj na komunikativno oblikovanje mnijenja staviti u pitanje i promijeniti.

Autorski trio usmjerava njihovu pažnju na epohalne posebnosti republikanskog osnivačkog akta u američkoj revoluciji da bi povijesno bile potvrđene tamo argumentativno utemeljenje javne (komunikativne) slobode. Kontinuirano kao dispozicija civilog društva postoji pitanje zašto društvo poslije prvobitnog osnivačkog akta i dalje nad samim sobom ispoljava komunikativnu moć. Novi socijalni poredak poprima oblik jedne „cosociation“, jednog bloka (saveza) koji spaja izolovane snage blokovskih partnera i oblikuje se jedna, na uzajamnom povjerenju i međusobnom priznanju zasnivajuća, struktura moći sa institucionalnim garancijama jednake komunikativne slobode za sve djelatne aktere civilnog društva. Protagonisti ovog socijalnog pokreta za slobodu su osobno dobrovoljne asocijacije aktivnih građana koji diskutiraju javno o strukturi poretka jedne nove u procesu oblikovanja političke zajednice. U ovim formama političkog parksisa javna (komunikativna) sloboda se beskrajno pojavljuje. Tako se pojavljuje jedan javni (komunikativni) prostor pored institucionaliziranih političkih vlasti (judikative, egzekutive, legislative) u kojem svi

diskutirajući građani, kroz horizontalno na razumijevanje ili komunikativno ciljajući konsenzus naslonjeno političko oblikovanje volje, koriste priliku da u svim njima tangirajućim poslovima javno debatiraju i participiraju u razgovoru. U radikalno demokratskoj koncepciji „politička javnost i, kao njena baza, civilno društvo zadobijaju jedno strategijsko značenje; oni bi trebali, razumijevajući praksis (državljana) građana osigurati njihovu integracijsku snagu i autonomiju.“ Ipak, ovdje autori dostižu klasične demokratsko teorijske granice radikalne teorije: prostor javne komunikacije ne može biti bezgraničan. Ako bi jednakost i sloboda od svih diskutirajućih građana unutar teorijskog diskursa bila istovremeno i podjednako zahtijevana, društvo bi se tada unutar sebe raspalo. Osim toga tim autora odbacuje ideju Hannah Arendt, u povijesnom toku demokratske američke revolucije dobivene koncepcije o oslobođenju i zasnivanju komunikativne slobode, koja se odnosi na jednu kroz udruživanje komunikativno stvorenu moć i od imaginativnog razumjevanja osnivačkog akta kroz simbolički praksis politički aktivnih manjina, tj. na koncepcije koje samo sa ograničavanjem može učiniti relevantnim za razumijevanje nastanka i razvitka druge njemačke Republike. Da bi se komunikativni prostor otvorio za demokratiju, bilo bi nužno, osnivački akt demokratije procesualno nadograditi. Nakon povijesnog iskustva jednog destruktivnog totalitarnog režima i jednog nefunkcionalnog civilnog društva u vrijeme Vajmarske Republike, uskraćena je temeljna koncepcija nastanka povijesti Savezne Republike i interpretacije izoblikovanja jednog civilnog društva kao kontinuiranog procesa povijesnog učenja (spoznaje). Na ovaj način postavljaju u posttotalitarnom društvu neasocijativni građani demokratsko pitanje, ali na njega ne pokušavaju odgovoriti sa autonomnim akt ustavotvornosti kroz civilno društvo. Posle oslobođenja države Koalicije preuzimaju zadatak uspostavljanja demokratske republike. U okviru predstave o jednoj, kao nedovršeno važećoj demokratskoj revoluciji, je republikansko demokratska ustavotvornost, u jednom posttotalitarnom društvu, interpretirana, uz ograničenje autora, kao nadoknadivo utemeljenje. „Kada njihove prikupljene indicije podržavaju njihovu interpretaciju, oni žele svoju koncepciju povezati sa Hannah Arendt predstavom o javnoj slobodi: Tek kada nadoknadivo oslobođenje od malodobnosti i tuđeg samoodređenja, od slika neprijatelja i intolerantnosti, ispuni konstitucionalni prostor komunikativne slobode sa životom i tada građani shvataju da je to njihova komunitarna zajednica za koju oni vode disencije sa političkom protivnicima u

jednoj svima dostupnoj javnosti.“ Osiguranje komunikacijskih prostora javne slobode i njeno proširenje na društvene segmente, koji su do sada bili hijerarhijski strukturirani, zauzimaju jednu centralnu poziciju. Komunikativna (javna) sloboda posreduje između države, kao mjesta homogeno hegemonne moći, i jedne sfere autonomnog djelovanja u čijem kontekstualnom okviru ravnopravni građani i asocijacije civilnog društva mogu koegzistirati i svoje konflikte rješavaju. Na fenomenološkoj ravni interaktivnog odnosa između pluralnosti i konfliktnog intenziteta civilnog društva demokratsko pitanje se drugačije postavlja: kako i na koji način može uspjeti da se odstrane konfliktne koegzistencije različitih grupa i organizacija jednog demokratskog civilnog društva ispod razine „građanskog rata“ bez nasilne afirmacije svake teorije, koja u prijatelj - neprijatelj odnosima locira političku ontologiju. Destrukcija simbola konfliktne koegzistencije, kroz njegovu totalnu instrumentalizaciju u internim političkim borbama oko resursa moći, čini očiglednim da socijalni konflikti mogu preći preko razine civilizirane disencije mišljenja i da mogu evoluirati u dugotrajnu konfrontaciju neprijateljski orijentisanih političkih struktura mišljenja. Ovo se može pokazati na primjeru ex-Jugoslavije gdje se kratko proljeće civilnodruštvenih koncepata i oblikovanje socijalnog kapitala u 80-tim godinama prošlog stoljeća brzo pretvorilo u etniziranje jugoslovenskog društva. Posljedice su bile u principu etnički homogene zajednice čiji je interni socijalni kapital bio produkovan na štetu ograničenja i borbe protiv drugih etničkih zajednica. Ku-Klux-Klan i SA - jedinice, etničke milicije u bivšoj Jugoslaviji ili fundamentalističke religijske zajednice oblikuju socijalne mreže i formalna udruženja koja stvaraju socijalni kapital samo za one koji njima pripadaju. Oni se zatvaraju prema drugim etničkim i religijskim zajednicama. Ova linija razdvajanja je često učvršćena kroz nepovjerenje i netoleranciju, ponekad isto kroz manifestno nasilje. Postojeći segmentirani raskoli etničke naravi, mogu biti intenzivirane kroz civilnodruštvene aktivnosti. Hijerarhijske i personalističke karakteristike unutar civilnodruštvenih organizacija i frustracije civilnodruštvenih aktera zbog samo sporih konsolidirajućih procesa može se naglo promijeniti u političku apatiju ili u jednu motiviranost za nasilje nasuprot novoj demokratskoj državi, koja je isto tako neprihvaćena kao i stara država. Svaka subordinacija civilnog društva političko administrativnom kompleksu s time otpada i međusobni odnosi dobijaju formu interaktivnog funkcionalnog i strukturalnog sklopa. Vlastiti identitet i kontekstualna adaptibilnost civilnog društva su dokazi da civilno društvo

može slijediti ofanzivne strategijske ciljeve. Njegova se integracija u bitnom sprovodi kroz civilnodruštveni modus ponašanja i mišljenja čiji su pojedinačni segmenti međusobno povezani kroz kolektivnu svijest o potrebi participacije u socijalnim procesima globalnog društva. U pojmu civilnog društva artikulirana kontrafaktička normativna stanja na primjer nedjeljiva garancija ljudskih i građanskih prava, garantovanje javne sfere kroz institucionalizovana komunikacijska prava, dobijaju s tim status jednog normativno imanentnog kritičkog mjerila moderne demokratije na kojem treba biti kontinuirano mjerena njena institucionalna realnost. Kada jedno društvo pokazuje stabilan fundament građansko društvene samoorganizacije, kada civilne vrijednosti, stavovi i načini ponašanja podržavaju jednu širu i pluralistički organizovanu društvenu mrežu autonomnih i nezavisnih udruženja tada su dobre šanse da politički pokušaji smanjenja ili suspendiranja konstitucionalnih normi, demokratskih prava ili građanskih sloboda nalaze samo jednu ograničenu podršku građana. Činjenica da demokratski podržavajuća politička kultura i razigrani pluralizam civilnodruštvenih organizacija nisu nužne pretpostavke za nastajanje jedne demokratije. Isto tako, jedna dovoljna mjera pozitivnih stavova prema demokratskom poretku i jedno autonomno, artikulacijski i implementaciono sposobno civilno društvo su od fundamentalnog značaja za dugoročni stabilitet demokratskog poretka. Bez prikladne političke, kulturne i civilnodruštvene podloge ne mogu demokratske institucije ispuniti njima pripisane regulativne funkcije.

U njegovom diskursu o građanskom društvu, kojeg on shvata kao „medijum slobode“, dakle, kao društvo u kome je sloboda utemeljena. Radi se o realizaciji slobode individuuma, koja se artikuliše u formi ljudskih i građanskih prava, posebno što su građanska, socijalna i politička prava jedna nužna pretpostavka liberalnog građanskog društva. On shvata institucionalizaciju opštih građanskih prava i s tim korelirajuće ovaploćenje građanskog statusa kao značajno obilježje građanskog društva. Za ovu svrhu potrebno mu je građansko društvo sa autonomijom i pluralitetom njegovih različitih asocijacija. Sa idejom građanskog društva Ralf Dahrendorf povezuje elitistički model demokratije koji politički sistem bliže pojašnjava.

U ovakvom naslikanom civilnom društvu artikuliše se „jedna slika o ljudima [...], koji se spontano i dobrovoljno povezuju i međusobno komuniciraju, koji svakojake grupe oblikuju

i preoblikuju, ne zbog nekog posebnog oblikovanja - kao familija, pleme, nacija, religija, komune, bratstvo ili sestrinstvo, interesne grupe ili kao pokreti pogleda na svijet - nego zbog same društvenosti.“ Ovdje se radi prije svega o priznanju društvene raznolikosti. Članstvo u jednoj političkoj zajednici je jedno ekskluzivno dobro, koji se zasniva na principu: da čovjek pripada političkoj zajednici ili ne; odnosno individuum ima (državno) građanska prava ili ne. Građanstvo je prema tome centralno političko dobro iz kojeg rezultiraju uzajamne političke obaveze. Anonimizacija političke zajednice raste u toj mjeri u kojoj se individue ne mogu više indentifikovati sa vlastitom političkom zajednicom i njihov osjećaj pripadnosti je usmjeren na druge grupe. I anomičnost raste kroz iskustvo političke nemoći. Obje razvojnosti se međusobno interferiraju. Iščezavajući politički identitet otežava eficientnu mobilizaciju građana i osjećaj bezpomoćnosti involvira alijeniranost građanina od vlastite političke zajednice. Na ovom mjestu postaje jasno kako se potencijalno negativna povratna korelacija može transformisati u jednu pozitivnu. Uspješno građansko djelovanje djeluje suprotno osjećaju nemoći i jača identifikaciju sa političkom zajednicom. Jezgru ovog državnog građanstva čine politička prava participacije, koja može biti ostvarivana u novim formama civilnog društva, u pravno zaštićenoj mreži dobrovoljnih udruženja, kao i u komunikacijskim formama jedne preko masovnih medija stvorene političke javnosti. Pored toga, pripadaju pravu sve komunikacije koje su na pravo orijentisane, pri čemu se pravila prava reflektivno pozivaju na, u postupku institucionalizacije, upravo sprovedenu socijalnu integraciju. (Državna) građanska prava, politička prava participacije i komunikativna prava su shvaćene kao pozitivne slobode. One garantiraju ne samo slobodu od vanjskih prisila, nego i mogućnost participacije u zajedničkom diskursu. Unutar političkog diskursa akteri interpretiraju ne samo potrebe i vrijednosne orijentacije, nego postavljaju političko shvatanje svijeta i bitka kao bitnu temu. Dok, komunitarizam naglašava umrežavanje nedržavnih autonomnih organizacija, dotle se Ralf Dahrendorfov liberalni koncept oslanja na, kroz opcije (mogućnosti), definisana građanska prava koja mogu biti artikulisana i implementirana kroz civilnodruštvene aktere djelovanja. Pored toga, apostrofira liberalni diskurs funkcije građanskog društva kao suprotstavljene moći prema državi, kao autonomnu kontrolnu moć koja se angažira da minimalistička država izvršava njene obaveze prema građanima.

Jer osnovno pravna zaštita nedodirljivosti privatnih životnih područja kao deskripcija „jedne nedodirljive sfere personalnog integriteta i autonomnog oblikovanja svijesti i stavova“ oblikuje uslove mogućnosti za ovaj „asocijacijski sistem“, koji „samo u mjeri može očuvati, potvrđivati njegovu autonomiju i njegov spontanitet, u kojoj se to može osloniti na jedan narasli pluralizam životnih formi, subkultura i mišljenja.“ Ovo se rezultira iz praksisa samoodređenja (državljana) građana komunikativno produkovane moći i legitimira se po tome, da ona kroz institucionalizaciju komunitarne slobode ovaj praksis uzima u zaštitu. Proces političkog oblikovanja mnijenja i volje građana oblikuje jedan medijum, preko koga se društvo kao jedna politički uređena zajednica konstituira. Ovako oblikovana politička zajednica je kao „djelatni prostor svih djelatnih prostora“, istovremeno predestinirana za integraciju socijalnih konflikata, jer odluke u asocijacijama jasno eficientnije mogu biti usvojene. Ovo konkretno znači decentralizaciju države, dakle delegiranje više odgovornosti na (državljanu) građane. Čini se da će jedno takvo društvo na pozadini uvećane individualizacije socijalnih konflikata i dispariteta životnih sfera u današnjem društvu ostati jedan trajni cilj nego stvarnost postati, „u kojoj bi se individuum ugodno osjećao.“

Civilno društvo se sastoji iz spontano nastalih udruženja, organizacija i socijalnih pokreta, koji uspostavljaju kontakt sa drugim akterima u političkoj javnosti. Ipak, ove spontane cjeline svoje planove djelovanje ne mogu uglasiti sa drugim bez rizika. Iz toga rezultira da se sporazumjevanje ne može dostići samo na osnovu komunikativnog djelovanja. Upravo je potrebno osigurati mnoštvo civilnodruštvenih institucija da bi javni diskurs bio očuvan od jednog birokratskog „isušivanja“ komunikativne javnosti. Civilno društvo je pravno institucionalizovano. Komunikativno djelovanje naprotiv polazi od jedne idealne komunikacijske zajednice, u kojoj interesni pluralizam treba biti zamjenjen kroz paradigmu generalizirajućih interesa. Civilnodruštvene životne forme su naprotiv potpuno otvorene za konkurentna mišljenja i jedno mnoštvo mišljenja. Otvorenost civilnog društva za pluralizam životnih formi, subkultura i mišljenja omogućava mu priključak na političko administrativni kompleks. Životni svijet i komunikacijsko djelovanje su ugroženi kroz systemske imperitive, koji ostvaruju kodirane zahtjeve za moć političkog subsistema. Ipak mogu socijalne mreže u diskurzivnom praksisu kroz oba aspekta - demokratska participacija i pravo na od države blagostanja garantirane socijalne transfere - nastupiti u komunikacijskom prostoru

političkih aktivnosti, kada one zahtijevaju jače opredjeljenje pojedinca nasuprot zajednice. Ove su konstitutivne za održanje jednog društva individuuma, tako što one respektiraju diferenciranja i pluralizam socijalnih asocijacija i političkih zajednica. Pored toga je radikalnodemokratskim i komunitarističkim koncepcijama zajedničko apostrofiranje građanskih vrlina, građanskog aktivizma, građanske kulture i autonomije civilnog društva. Otuda civilno društvo predstavlja jedno mjesto u kome tolerancija i dijaloški praksis tek postaju diskurzivna životna forma. Ovdje su kulturalno diferencirani identiteti građana i socijalne grupe toliko međusobno upućeni, da je to upravo način priznanja drugačijeg, koje zapravo treba postojati da bi kod (državljana) građana postojala svijest o socijalnom važenju izdiferencirane pravednosti. Uspješno građansko djelovanje djeluje suprotno osjećaju nemoći i jača identifikaciju sa vlastitom političkom zajednicom. Komunitaristi kritikuju, kod liberalističkog poimanja individue, slobode i prava, prednost individualnih prava pred zajedničkim vrijedostima, fragmentizaciju i atomizaciju društva kao i ukupne socijalne integracijske deficite. Nasuprot tome potrebno je reaktivirati jedan smisao građanina koji treba podržati građansko orijentirano djelovanje. To bi se trebalo rezultirati nastajanjem jedne civilno fundirane solidarističke zajednice da bi jedna nova subsidijarna podjela rada između politike, društva i pojedinačnih individuua bila uspostavljena. Ali, funkcionirajući komunitarni nekusi ne garantiraju, per se, više pravednosti i jednakosti. Pored toga, građansko djelovanje nije u dovoljnoj mjeri prepoznalo granice zajednice, odnosno, rizike pojave ideologija zajednice. Oni njeguju kult neposrednosti tako da su njihove koncepcije manje kompleksne. Paradoks civilnog društva vidi Michael Walzer ipak u tome da su (državljeni) građani u svim ovim asocijacijama i zajednicama u jednom posebnom modusu članovi obuhvatnije političke zajednice. Socijalne linije razdvajanja ne prolaze striktno dihotomijski. Dobar život u političkoj zajednici je prema tome jedan život koji proističe od društvene (generičke) prirode čovjeka, koja se sastoji od političkog i ekonomskog aktiviteta. Kroz ovu definiciju je Michael Walzer pokušao dovesti međusobno u korelaciju sva četiri data i naprijed diskutovana odgovora. Argument je jedno liberalno poimanje četiri druga odgovora. Ovo shvatanje akceptira sve mogućnosti i perceptira istovremeno prostor za druge mogućnosti: „Idealistički je civilno društvo jedan djelatni prostor od djelatnih prostora: svi su obuhvaćeni, niko nije preferiran.“ Ovi djelatni prostori povezani bivaju kroz usmjeravanje na javne stvari koje su civilnodruštvenim grupama i

socijalnim pokretima komunitarne. Na individualnoj ravni ovo usmjeravanje se pronalazi u oblikovanju građanskog smisla i građanske kulture (socijalnog povjerenja). Od različitih elemenata socijalnog kapitala, pored spremnosti za participaciju u građanskim udruženjima i civilnodruštvenog angažovanja, socijalno povjerenje je najvažnije. Tek socijalno povjerenje omogućava dugotrajniju miroljubivu i državno slobodnu kooperaciju između grupa i pokreta. Jer socijalna kooperativnost je sa individualno teorijskog gledišta, prije svega, jedno pitanje transakcijskih troškova. Interpersonalno povjerenje i institucionalno povjerenje u norme i strukture u koje su socijalne transakcije ukorijenjene, smanjuju ove troškove. Građani, koji međusobno vjeruju, će sa jednom većom vjerovatnoćom pristupiti društvenim organizacijama i tako doprinijeti razvoju jednog aktivnog građanskog društva.

Iako je civilno društvo jedna alternativa državi, ne može se država kratkotrajno ili dugotrajno održati, osim ako je ona civilnom društvu potpuno alijenirana. Država je nužno upućena na civilizirano ponašanje građana, građansko djelovanje, na njihovu lojalnost i na građanina kao legitimacijsku osnovu političke moći. Kao ekstremna forma političke jednostranosti pokušao je totalitarizam, bez civilnog društva, djelovati. Ipak, takvi pokušaji su bili ili su na neuspjeh osuđeni. U teorijskim razmišljanjima o civilnom društvu dominiraju pretežno antipolitička shvatanja: politička netolerantnost i politička apatija.

Biti građanin jedna je od mnogih uloga koje članovi u asocijacijama i udruženjima civilnog društva ritualno prakticiraju, ali država osobno nije nikakvo udruženje kao sva druga. „Ona je, s jedne strane, okvir za civilno društvo i zauzima, s druge strane, jedno mjesto u njemu. Ona definiše kontekstualne uslove i fundamentalna pravila svih djelatnosti u udruženjima [.....]. Ona prisiljava članove udruženja, da zajedno naprave paradigmu o opštem dobru (blagostanju), s druge strane njihovih vlastitih predstava o dobrom životu.“ Demokratska država stoji u službi civilnog društva, koje se civilno društvo ne može odreći. Ona treba služiti kao kontekstualni okvir za civilno društvo, ali istovremeno treba ispuniti jedno mjesto unutar strukture civilnog društva. Postojećoj se državi može pripisati još jedan zadatak, da pozove svoje građane, da u različitim udruženjima brinu o opštem blagostanju. Biti građanin je jedna od mnogih uloga koje građani u civilnom društvu vrše.

Na tome se zasniva političko konstitucionalno značenje svakog simboličkog poretka prema internaliziranim normama od strane građana. Jer individue trebaju biti zaštićene od prevelike moći asocijacija, a male, slabe socijalne grupe od velikih i moćnih. Činjenica koju ističe Michael Walzer čini jasnim da se njegova koncepcija civilnog društva poziva na Montesquieuovu teorijsku tradiciju, jer „samo jedna demokratska država može jedno demokratsko civilno društvo stvoriti, samo jedno demokratsko civilno društvo može jednu demokratsku državu opravdati. Demokratska politika može biti naučena samo u mrežama udruženja kroz civiliziranu, međusobnu komunikaciju građana. Približno jednake i nadaleko i naširoko rasprostranjene sposobnosti, koje mreže podržavaju, moraju biti podpomognute od demokratske države.“ Jedno tako strukturirano društvo, u kome se država i civilno društvo u ovom smislu dopunjuju, u stanju je da poveže različite opcije dobrog života. „Procedure političkog oblikovanja mnijenja i volje bile bi, istina, u svim društvenim područjima djelovanja decentralizirane, time bi mogućnost za politički uticaj odnosne pozicije građanina bila uvećana. Vrline političke participacije ne bi mogle zahtijevati hegemoniju u odnosu na vrijednosti drugih socijalnih praktika.“ Demokratska država ne može preživjeti bez pluralističkog civilnog društva, građanskog aktivizma i civilne kulture. Civilno društvo i demokratska država zahtijevaju temeljno građane i građanke koji se aktivno angažiraju u različitim djelatnim sferama. S time u korelaciji postoji jedna dalja funkcija civilnog društva u demokratsko participativnoj socijalizaciji građana, oblikovanju civilne kulture i regrutovanju demokratskih elita za državne instance odlučivanja. Dostići ovaj cilj nije jednostavno, kako to zvuči. Jednom većem broju građana se politički angažman čini potpuno stranim. Proaktivno građansko djelovanje u civilnom društvu nije primarno moguće postići samo kroz komunikativnu moć; državno, političko djelovanje treba biti dopunjeno „kroz nešto, što prije nalikuje organiziranju sindikata nego političkoj mobilizaciji, prije učenju u školi nego debatiranju u skupštinama, prije dobrovoljnoj službi u bolnicama, nego pristupanju političkim partijama, prije radu u etničkim udruženjima ili feminističkim grupama za podršku nego jednoj izbornoj kampanji, prije postavljanju budžeta za kooperative nego odlučivanju o nacionalnoj finansijskoj politici.“ Ali jedna ekspanzivna demokratija producira jedan ne više savlađujući višak građanskog sudjelovanja i aspiracija nasuprot političkom sistemu i razara s tim potrebnu ravnotežu između konflikta i konsenzusa kao i između aktivizma i apatije.

Prekomjernost građanskog djelovanja ne bi producirala građanske vrline i civilnu kulturu, nego bi mogla destabilizirati osnove socijalnog sistema.

Literatura:

- Schmalz-Bruns, R. 1992: Civil Society - ein postmodernes Kunstprodukt?, in: Politische Vierteljahresschrift, 33. Jg., Heft 2, S. 243-255.
- Taylor, C. 1987: Multikulturalismus und die Politik der Anerkennung; in: Gutmann, A. (Hrsg.) 1987: Multikulturalismus und die Politik der Anerkennung, Frankfurt a.M.: Fischer.
- Taylor, C. 1988: Negative Freiheit? Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Taylor, C. 1989: Die Beschwörung der Civil Society. in: Michalski, K. (Hrsg.) 1991: Europa und Civil Society, Stuttgart: Klett-Cotta.
- Taylor, C. 1993: Liberale Politik und Öffentlichkeit. In: Michalski, K. (Hrsg.) 1993: Die Liberale Gesellschaft, Castelgandolfo Gespräche, Stuttgart: Klett-Cotta.
- Taylor, C. 1993-a-: Der Begriff der „bürgerlichen Gesellschaft“ im politischen Denken des Westens. In: Brumlik, M. und Brunkhorst, H. (Hrsg.) 1993: Gemeinschaft und Gerechtigkeit, Frankfurt a.M.: Fischer.
- Taylor, C. 1993-b-: Aneinander vorbei: Die Debatte zwischen Liberalismus und Kommunitarismus. in: Honneth, A. (Hrsg.) 1993: Eine Debatte über die moralischen Grundlagen moderner Gesellschaften, Frankfurt a.M. u. New York: Campus.
- Taylor, C. 1995: Atomismus, in: van den Brink, B. (Hrsg.) 1995: Bürgergesellschaft. Recht und Demokratie, Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Taylor, C. 2002: Wieviel Gemeinschaft braucht die Demokratie? Frankfurt a.M.: Suhrkamp.